

CZÉBELY LAJOS LEVELE S. BENEDEK ANDRÁS ÖZVEGYÉHEZ

KEDVES LÍVIA!

Jól tudod, hogy elég ritkán találkoztam Bénivel. Nem emlékszem, milyen évet írtunk, csak azt tudom, hogy már a 2000. esztendőn túl jártunk, amikor meglátogatott minket egy turistacsoporttal. A viski református templomban találkoztunk, és megkért, hogy beszéljek a hely nevezetességeiről. Természetesen, bemutatott – ahogy illik – a jelenlevőknek. De mikor odaért a bemutatásban, hogy ki is vagyok neki, elakadt, nem találta a szót. Rám nézett segítséget kérően, de én sem találtam a megfelelő kifejezést. Megrendültünk mindketten. Nem is erőlködtünk tovább. Azt is láttam azonban, hogy az ősi templompadokban ülő barátai észrevették vívódásunkat. Közben Budapesten, majd Fodó Sándor temetésekor találkoztunk Visken. Utoljára 2008. május 17-én a Viski Tájházban, a Kárpátalja Szövetség kihelyezett ülésén. Akkor az iskolaudvaron készített fényképen azonban nem vagyok, mert órám volt valamelyik osztályban, és le akartam tudni, hogy semmilyen körülmény ne zavarjon majd, ha leülünk beszélgetni. Óráim megtartása után siettem a konferenciára, amelyre a viski tájházban került sor, és amit mi halkán végig is beszélgettünk. Remélem, így utólag Katona Tamás megbocsátja nekünk.

Béni nevét először Fodó Sándortól hallottam, és ő is mutatott be egymásnak minket 1968 augusztusában. Ekkor a negyedik évfolyamot kezdte el az ungvári egyetem magyar szakán, és én büszke voltam, hogy szóba állt velem. Pedig semmi okom nem volt rá, hogy kisebbségi érzésem legyen, mert már első perctől adott az ember szavára, az enyémmre is, s nagyvonalú volt mindenben. Ami viszont nyugtalanított: akár társaságban voltunk, akár kettesben, soha nem engedte, hogy az elfogyasztott ételért, italért én fizessék. Sok időmbe telt, míg természetessé vált számára az én hozzájárulásom is a költségekhez. Ez inkább már akkor volt, amikor látta, hogy nincs

hol laknom, és felajánlotta: lakjunk együtt a Gorkij u. (Szobránc u.) 19. sz. alatti az udvaron külön álló egyszobás lakásban. Az *Együtt* folyóirat kálváriájáról és a Béni szerepéről ennek a magánkiadásnak a létrehozásában és szerkesztésében, és az akkor még javában működő *Forrás Irodalmi Stúdió* programjáról és gyakorlati tevékenységéről minden nap szó volt, hiszen egy évfolyamon tanultam Fábián Lászlóval, Zselicki Józseffel, egy év múlva magyar szakos diák lett Balla Teréz, majd Fodor Géza, Füzesi Magda is, akiknek már iskolás koruktól megjelentek verseik, gyakran fellátogattak Ungvárra a stúdió-összejövetelekre. Györke László Béni testi-lelki jóbarátja volt, mindketten beregszásziak, ugyanúgy az eszenyi Balla Gyula, aki azonban csak 1970-ig, Magyarországra való áttelepüléséig volt gyakori vendég körünkben. Valamennyien jó barátok lettünk. Igazi stúdiótagoknak azonban azok számítottak, akiket Kovács Vilmos ajánlására bevettek a készülő *Szilaj nádparipán* című versantológiába (Balla Gyula, Balla Teréz, Balogh Balázs, Benedek András, (Vári) Fábián László, Ferenczi Tihamér, Fodor Géza, Füzesi Magda, Kecskés Béla, Zselicki József), amely soha nem jelent meg. Ezek közül ketten (Balogh Balázs, Kecskés Béla) koruk és más egyebek miatt nem tartották magukat közénk valóknak. Ma is bátran elmondhatom, hogy ennek a társaságnak, ha irodalomról és művelődéspolitikáról volt szó, Béni volt a lelke. Természetesen, nem vonom kétségbe Kovács Vilmos és Fodó Sándor szerepét sem.

Már sokszor elgondolkodtam azon, mi is tartott minket össze. Talán az, hogy kifelé tartván a kamaszkorból egyre inkább észrevettük, hogy az elcsatolt területek – így Kárpátalja – magyarsága morzsolódik a többség érdektelensége, sokszor ellenséges magatartása miatt. És az is egyre jobban megnyilvánult, hogy a második világháború utáni korszakváltás Magyarországon sem a magyar szellem által kidolgozott értékrendszer alapján következett be, hanem a magyarságot elnyomó szovjet nagyhatalom, valamint a hazai kommunista kiszolgálók igényei szerint. Ráadásul mindannyiunk családjából elhurcoltak valakit 1944-ben, vagy katonafogolyként járták meg a szovjet fogolytáborokat, mint apám is, aki 1947-ben tért csak haza Vorkutából. A Stumpf családnak sem volt könnyű a sorsa, ők első perctől a szovjet hatalom végéig, amit már szerencsésükre nem itt éltek meg, a hatalom szemében reakciós, nem kívánatos személyek voltak. Alig múlt Béni két éves, mikor 1949 májusában a helyi katonai hatóságok 36 órás határidővel a családját kiutasították a kiemelt városból, Munkácsról, s lakásukat elkobozták. Beregszászba költöztek, az ún. hétkerületben találtak

egy elég megviselt állagú házat. Itt élt a nagy család. Viselték sorsukat gerinctörés és megalázkodás nélkül mind Alberta néni, mind Jenő bácsi és az öt fiú is. Valamennyit volt szerencsém ismerni. A nagycsaládban felnővők szorgalmával igyekeztek nélkülözés közepette megteremteni egzisztenciájukat. Árpit, Imrét és Jencit azért is becsültem, mert kitűnő zenészek voltak. Béni sem maradt el az említettektől. Már szinte gyermekfejjel tudatosan készült a magyar művelődés Kárpátalján fellelhető értékeinek megmentésére. Láta, hogy az anyaországban is betiltatott a nemzeti irodalom sokszínűsége, száműzettek a nemzetfenntartó kulturális közegből a polgári értékek. Kárpátalján még rosszabb volt a magyarság helyzete. Ebben találkozott véleményük Kovács Vilmossal, aki köztudottan baloldalról indult. Fodó Sándorral Béninek hasonló gondjai nem voltak, hiszen a Sándor református identitása és a Béni protestantizmusa egy töről fakadt. Györke Laci is református lelkész fia volt, nehézsorsú, komoly, megfontolt fiatalember, akire nagy szükségünk volt, hisz én is és Béni is hajlamosak voltunk belefeledkezni az éppen aktuális tennivalóba, legyen az munka vagy szórakozás. Érdekes, hogy most a napokban olvashattam Laci írását – így fel is elevenítette bennem önmagát és az együtt töltött időket – a Kárpátalja 2012. november 23-i számában „*Teljesen szubjektív emlékezés a lélektipró gyermekkorra*” címmel. Györkét azért említem, mert nemcsak egy városból valók voltak Bénivel, de a SZU-ban mindkét család a megtúrt kategóriába tartozott, vagy még abba sem. Ebben az írásban említi Laci Béni gyakori tragikomikus mondását, amely sok mindent érzékeltet helyzetükből: „Könnyű neked, pap az apád.”

De visszatérve az egyetemi évekhez, 1968 őszén, amikor megismerkedtünk, Béni már nem dolgozott a *Kárpáti Igaz Szónál*. Azelőtt csaknem két évig revíziós szerkesztője volt a lapnak, közben nappali tagozaton tanult. Szabadidőnkben olykor-olykor felvitt Kovács Vilmoshoz, a régi megyeház épületébe, a Kárpáti Könyvkiadó magyar részlegébe. Ezekben a tompított hangerejű beszélgetéseken hallottam először a szovjet szamizdatokról, tamizdatokról. Zsorez Medvegyev *Liszenko tündöklése és bukása* c. írásáról, amelyben felhívta a figyelmet a biológia, a genetika, a mezőgazdasági tudományok gyalázatos sorsára a SZU-ban. Egyre gyakrabban látogattuk meg a kiadóban Vilmost, s ez feltűnővé vált ebben a nem éppen veszélytelen környezetben. Vilmos arra kért bennünket, hogy inkább nála, otthon találkozzunk, ha megbeszélhivalónk van. Fodó Sándor is felajánlotta a lakását. Sándornak információi voltak az ebben az évben meginduló *Hronyika*

Tyekuscsh Szobityij c. szamizdatról. Ekkor jelent meg Szolzsenyicin *V kruge pervom c.* regénye külföldön, ami ellen azonnali támadás indult. Izgalmas volt megtudni, hogy Lev Kopelev kiállt Szolzsenyicin mellett, s ezért elbocsátották kutatói állásából. Ezen kívül Bécsben megjelentetett egy cikket *Lehet-e Sztálint rehabilitálni?*, ami nagy port vert fel. Mindezek a hírek reményt keltő izgalommal töltöttek el. Talán mégis elindulhat egy enyhülési folyamat, amely a kárpátaljai magyarság helyzetén is változtat. Valószínű, a társaim, Fábián Laci, Fodor Géza, Györke Laci, Sari Józsi, Zselicki Józsi is így remélték, azonban mégsem csupán az ország kül- és belpolitikai helyzete volt terítéken ezeken a találkozókon, hanem a kárpátaljai magyar irodalom állapota, és egyre gyakrabban az itteni magyarság helyzete általában. Ha Vilmosra volt szükségünk, Sándor is jött velünk a Proszpektre (az Október 40. évfordulója elnevezésű sugárúton lakott), de sokszor Sándornál gyűltünk össze, ahova azonban Vilmos csak rendkívüli esetben jött el.

A második szemeszterben (1969 januárjában) Fodó Sándor már hozzálátott a műkedvelés megszervezéséhez a filológiai fakultáson, igényelte segítségemet a dalok és a tánckör kíséreténél, majd egy népi zenekar létrehozását terveztük el, sikerült is. Béni az irodalmi részt állította össze, Györke Laci szavalt, Fábián úgyszintén, ezen kívül táncolt és énekelt. Valamennyien szívügyünknek tekintettük a műkedvelést, hiszen egy CSEMADOK-szerű szervezetről álmodoztunk Sándor ihletésére, amely majd Kárpátalja magyarsága művelődési életének szervezője lesz.

Az első tanév utáni nyári szünidőm nagy részét Visken töltöttem, nyelvjárásgyűjtés volt a feladatunk. A viski tájszavak feljegyzése Sari József-re, Fábián Lászlóra és rám volt bízva. Már nem emlékszem hány, de lehetetlenül sok tájszót kellett összegyűjtenünk. Mindenesetre nem ültünk tétlenül. Mire visszautaztam Ungvárra, Béni már a Kárpáti Kiadóban dolgozott. A *Szilaj nádparipán* című versantológia megjelentetéséről még mindig csak szó volt, a könyv kiadására csak ígéret maradt. Napvilágot látott viszont a *Lenint éneklék a Kárpátok c.* antológia, fekete-fehér és színes fotókkal ellátott illusztris kiadvány fűzött keménykötésben. Nem tudom pontosan, hogy kik, de azt tudom, hogy Vilmostal és Bénivel az élen jó néhány Forrás-tag részt vett a kötetben szereplő versek magyarításában, hiszen magyarra fordított kiadvány volt. A végén az is kiderült, hogy az említett „alkotómunka” nem folyt lelkiismeret-furdalás nélkül. Ezt onnan tudtam meg, hogy Fábián Lászlót kerestem valamilyen oknál fogva, és sehol nem találtam.

Végül a kiadóban tájékoztattak, hogy a fiúk kikapták az ominózus kiadványért a honoráriumot, és alighanem a „Kijev”-hez címzett vendéglőben lesznek. Néhány lépésre, a régi megyeház alatt terpeszkedett a vendéglő. Hatalmas nyári terasza is volt, de akkor a fiúk a főépületben, egyik asztalánál ültek. A portás nem engedett be, mert nem akartam helyet foglalni és rendelni valamit, ezért a markába nyomtam egy rubelt (30 kopek volt akkoriban egy nagyadag borscs leves) és kihívtam Lacit. Tőle tudtam meg, hogy közös megegyezés alapján most isszák el a tisztességtelenül szerzett pénzt. Már a kristálypoharak talpait törik lefelé halkan, hogy elfogyjon a honorárium az utolsó kopejkáig anélkül, hogy berúgnának, mert „ebül szerzett jószág ebül vész el”.

Ekkor Béni már átköltözött a Gorkij u. (Dombalja u.) 19. sz. alá. Az épület udvarának nagy vaskapuja volt, az udvart egy hatalmas vadászkutya őrizte. Okos jószág volt, csak az idegeneket ugatta. Egy báránnyal együtt birtokolták az udvart, s hogy a dúsgyapjú barinak mi volt a funkciója, máig titok. Gerának (a Geraszim orosz keresztnév becézett alakja) hívtuk a házigazdát, aki oroszul beszélt. A vele együtt élő felesége és anyósa németek voltak, de jól beszéltek magyarul is. Az udvar hátulsó zugában volt egy egyszobás rozoga épület, ide költözött be Béni több száz könyvével, írógépestül és nagy halom kéziratával. Az alacsony szoba valamennyi falát, még az ajtó fölött is könyvespolcok borították deszkából, azokat mind Béni mesterkedte. A polcok zsúfolásig voltak könyvekkel, szigorú rendszerben. A szoba bútorzata egy szétnyitható rekamié és néhány szék volt, de rengetegen elfértünk benne. Az egész Forrás Stúdió. Nem véletlenül mondta egy későbbi alkalommal belépve az ajtón Kiss Gyula tanár úr, aki Tóth István gyámja volt, és Istvánt (aki éjszaka nem jelent meg otthon) kereste a Béni-lakban: „Íme, a tudomány fellegvára.” Nem tudom, viccelt vagy gúnyolódott, de a számunkra egy kissé az volt, a tudomány fellegvára és egy kicsit az otthon helyettesítő meleg fészek is.

Visszagondolva az 1969-70-es tanévre, Béni igen sokat dolgozott (mindig irigyeltem munkabírását). Először is ez volt az egyik utolsó éve az egyetemen, közben a Kiadónál a vezető szerkesztői állást töltötte be, de a Forrás-tagokkal is tartotta a kapcsolatot: összegyűjtötte kézirataikat, véleményezte őket, akit kellett, meglátogatott. Stúdió-összejöveleteket rendszeresen szervezett. Így ismerkedtem meg én is Füzesi Magdával, Dupka Györggyel és másokkal. Akkor nagy eredményként könyveltük el a *Kárpáti Kalendárium Irodalmi Mellékletének* létrehozását, és ekkor készült a

Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában c. tanulmány is, amely az 1970-es *Tiszatáj* októberi és decemberi számában látott majd napvilágot. Ennek az anyagát tulajdonképpen Béni hozta. Ezen kívül egy a kultúra, tudomány és technika újdonságait bemutató folyóiratot is beindított *Körkép* címmel. Ennek a kiadványnak csak néhány száma jelent meg. Anyagának nagy része fordítás volt, jómagam és a fiúk is közreműködtünk a szovjet sajtóból kihalászott, főleg Kárpátaljával foglalkozó cikkek fordításában. Ezzel is az volt a célja Béнинek, hogy ha megerősödne a lap, egyre több kárpátaljai anyagot helyez majd el benne. Hogy mi lett a sorsa ennek a kísérletezésnek, már nem emlékszem.

Béni diplomázásának idején mi (Fábián László, Herczeg Ákos, Nigrinyi Szabolcs, Sari József, Zselicki József és én) a második évfolyamot fejeztük be. Tóth István, aki az utánunk következő évfolyam diákja volt, valószínű jól érezte magát közöttünk, velünk maradt. Ákos és Szabolcs más utakon járt. Természetesen, az évfolyamtársakat és a műkedvelés által egyre szorosabb kapcsolatban élő egyetemi társaknak sokaságát nem kell összetéveszteni az irodalmi stúdió tagjaival (Balla Gyula, Balla Teréz, Balogh Balázs, Benedek András, Dupka György, Fábián László, Ferenczi Tihamér, Fodor Géza, Füzesi Magda, Punykó Mária, Zselicki József). Az ungvári magyar szak diákjai – nagyrészt Fodó Sándornak köszönhetően – egyre inkább felismerték helyüket és céljukat a kárpátaljai magyarság életében. Ha akadt is néhány tanár vagy diák, aki – miután a belügyi szervek beszervezték – jelentgetett, a többség azonban itt ébredt öntudatra, és az ő hatásukra terjedt el az egyetem más karainak magyar ajkú diákjai között is ez az életszemlélet. Amikor ezt állítom, nem hagyhatom említés nélkül azt sem, hogy a legnagyobb szerepe az identitástudat kialakulásában azonban az otthonról hozott útravalónak volt.

Visszatérve a fő gondolatmenethez: ebben az időben találkozásunk Bé-nivel mindennapos volt. Már a reggelinél összejöttünk néhányan, aki tehet-e, a Korjatovics téri vásárcsarnok második szintjén fogyasztottuk el pelmenyi (húsos derelye) és bulyon (csontleves) adagunkat. Az utóbbihoz jutott főtt zöldség is bőségesen, hiszen már protekciónk volt, törzsvendégként kezelt a talponálló vezetője. Megbeszélve az aktuális tennivalókat mindenki sietett a maga dolgára, hacsak nem volt szünnap, vagy ünnepnap. Olyankor nyáron rövidet, télen pedig forralt bort is ittunk. Az egyetemi előadások után felkerestük Vilmost, de gyakrabban Sándort. Álmodoztunk, tervezgettük a jövőt. Inkább a kárpátaljai magyarságét, mint a sajátunkat.

Valószínű nem könnyítettük meg a dolgát sem Évának, Vilmos feleségének, sem Editnek, Sándor feleségének (fiatal házaspár volt, és ott volt Eszterke is), de elég felelőtlenül, akkor nem gondoltunk erre.

1970 nyarán a második évfolyam utáni kötelező népköltészet-gyűjtési gyakorlaton voltunk. Én Fábián Lacival jártam Bereget, majd Ugocsát. Akkor még régi típusú nagyméretű, nehéz orsós magnetofont cipeltünk magunkkal, én pedig a harmonikámat is. A munka lassan ment, de nagyon szép időszakká vált emlékeimben. Akkor már a Forrás Stúdióknak kidolgozott terve volt, hogy a soron következő nyár folyamán alaposabb népköltészeti gyűjtést szervez különös figyelemmel a népballadákra. A Forrás Stúdió népköltészeti gyűjtőútjára 1971 nyarán került sor.

Az 1970. év amúgy az országban Lenin 100. születésnapjának jegyében zajlott, s ez minden józanul gondolkodó embernek az agyára ment. De ebben az évben tudtuk meg azt is, az örökös titkolózás ellenére, hogy valamikor nyáron Zsorez Medvegyev, a biológus a szovjet tudósok nyomására kiszabadul az elmeegógyintézetből (persze azonnal elhagyja az országot). Nekem ez azért volt nagy újság, mert azt nem tudtam, hogy a bolondokházába zárták. Egyébként információval el voltunk látva, legalább is a főbb eseményekről. Fodó rendszeresen tájékoztatott az észtországi és a SZU belsejében történő dolgokról. Vilmosnak is voltak barátai Moszkvában, neve is ismert volt, hiszen 1963-ban megjelent verseinek orosz nyelvű válogatása *Veszennyije burji (Tavaszi viharok)* címmel. Sándor sokat beszélt Jurij Lotmannról, világhírű észtországi tanáráról, akinek akkor jelent meg a *Sztruktura hudozsesztvenno tyekszta (A művészi szöveg struktúrája)* c. könyve, amely érdeklődésünk középpontjába került, hiszen irodalmároknak készültünk.

Közben ki kellett költöznöm az Ung parti diákszállóból, ahol az 1969-70-es tanévben laktam Sari Józsival, Zselicki Jóskával, Tuba Ernővel és Huszti Vaszillal (a későbbi neves ukrán költővel) együtt. Béni sietett segítségemre, felajánlotta, hogy osztozzunk meg a kisszobáján, míg nem találunk egy megfelelő kiadó helyiséget, mert neki már több szabad ideje lett, hiszen lediplomázott, és így gyakrabban járt haza, Beregszászba. Munkahelye a kiadóban volt továbbra is. Egy alkalommal a háziasszony magához hívott, kedves, idős, szőkére festett hajú nő volt, és akkor őszintén elbeszélgettünk. Elmondta, hogy arra gondolt, kiadná az egyik kihasználatlan nagyszobát, ha tudok egy lakótársat keríteni. Sari József földim és barátom ajánlkozott, s így 1970 szeptemberétől már onnan látogattuk az egyetemi foglalkozásokat.

A Fodó Sándor könyvtára után, most a Bénéié állt rendelkezésemre, hiszen egyre több feladattal bízott meg, évfolyam munkákat is írtunk pénzért, gyorsan gépelt, ezért én mondtam gépbe az előre összeállított és megszerkesztett szakdolgozatokat. Ha el kellett utaznia, nálam hagyta a lakáskulcsát is. Bármilyen fárasztó volt a napja (gyakran késő estig dolgozott), lefekvés előtt az újonnan vásárolható világirodalmat olvasta, olykor még krimit is, pihenésül. Én itt ismerkedtem meg Sylvia Plath-tal, John Osbornel, Allan Sillitoe-val, Semprun-nel és a francia „új regény” képviselőivel. Itt olvastam el Lévi-Strauss *Szomorú trópusok*-ját, John Barth és Thomas Pynchon nyelvi kísérletté alakított regényeit. De valójában a szovjet neoavantgarde képviselőinek (Jevgenyij Jevtusenko, Andrej Voznyeszenszkij, Bella Ahmadulina, Bulat Okudzsa) írásaival is itt találkoztam magyar fordításban. Néhány modern realista művel is a Béni könyvtárából ismerem meg, olyanokkal, mint Csingiz Ajtmatov *A versenyelő halála*, Romain Gary *Lédi L. c.* regénye és ugyanennek az írónak Émile Ajar néven írt, a társadalom peremvidékén élőkről szóló regényeivel. Legtöbbször, ha kettesben voltunk, beszélgetéseink tárgyát is az olvasottak képezték. Akkor már a posztmodern is a témák közé furakodott, de nem a mai értelemben. A kifejezést megalkotója, Charles Olson szerint próbáltuk felfogni, aki az ezután következő korszakra értette a posztmodern fogalmát, egy olyan közvetlen világra, amely a gyökereit az archaikusban és az emberiség nagy hagyományaiban fogja keresni.

Mindezt csupán azért írom le, mert ha a korparancs, az *itt és most* parancsa nem kényszerít a kisebbségi helyzetünkkel való állandó törődésre, akkor valószínű sok más egyébgel foglalkoztunk volna.

1968-ban az anyaországi irodalomban színre lépő új nemzedékből leginkább a kilenceket ismertük, az *Elérhetetlen föld* (1969) című antológia eljutott hozzánk is, de főleg Kiss Anna, Kiss Benedek, Mezey Katalin és Utassy József verseit kedveltük. Természetesen a többieket is, csak most nem jut eszembe hirtelen, s nem is akarom az írást utánanézésel megszakítani. Emlékszem, hogy Nadas Péter, Petri György, Hajnóczy Péter már később, fiatal tanár koromban lettek olvasmányaim. A magyar prózában a paradigmaváltás inkább a hetvenes évekre esett. Az azonban biztos, hogy ebben az időben már közszájon forgott az a felismerés, hogy a magyar irodalom nemcsak az akkori Magyarországon létezik, hanem annak határán túl is. Ezt bizonyítja a szegedi *Tiszatáj*, ahol a Béni és Vilmos tanulmánya megjelent. Szerencsénk volt, mert épp 1970-ben lett főszerkesztője

Havasi Zoltán, aki szabad kezet adott Ilia Mihálynak és Kovács Sándor Ivánnak, a két korábbi szerkesztőnek, az olvasószerkesztő pedig Annus József volt, a lap későbbi főszerkesztője. Nekik volt köszönhető, hogy a lap nyitottá vált többek között a határon túli magyarság sorskérdéseire, természetesen csak addig, míg el lehetett mindezt szerencsésen fogadtatni „a szomszédos szocialista országokkal való kapcsolattartás”-ként. Minden esetre úgy emlékszem vissza, hogy mindazokra, akiket a *Tiszatáj* közölt (Illyés Gyula, Németh László, Veres Péter, Kormos István, Nagy László, Kiss Benedek, Utassy József, de Mészöly Miklós, Tandori Dezső, Tolnai Ottó, Weöres Sándor is) felnéztünk. Az a jelenség is jótékonyan hatott a fiatal kárpátaljai tollforgatókra és irodalmárookra, hogy a magyar irodalmi élet korábbi túlságosan főváros-centrikussága egyre inkább oldódott. Egyre több lett a figyelemre méltó vidéki író és természetesen más művész is.

Az 1971. esztendő már az elején rosszul kezdődött. Béni és Vilmos is egyre többször volt ideges, sok szó esett a kiadóban uralkodó ellenséges hangulatról, nagy viták zajlottak a *Tiszatáj*ban 1970 decemberében megjelent *Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában* c. tanulmányuk kapcsán. Nemcsak a kiadó vezetősége és néhány munkatársa fejezte ki nemtetszését az ügyben, de egyre jobban hallatták hangjukat a vezető megyei pártfunkcionáriusok is. A *Kortárs* 1970 novemberi számában megjelent *Két találkozás* c. írása is túl sok volt egyesek számára. Sándor feje felett is gyülekeztek a sötét fellegek. Míg az egyetemen egyre inkább örültünk a műkedvelésben elért sikereinknek, új erővel jártunk a próbákra, és a múlt őszi Técsői lázi almaszüretelésünk honoráriumából ruhákat és hangszereket is vásároltunk, nem gondoltuk, hogy a párt ennyire éberem örökös felettünk, és már folynak az előkészületek az együttes felszámolására. A Forrás Stúdió tagjai a nyári népköltészeti gyűjtőútjukat tervezték, amikor az Ungvári Állami Egyetem rektora 1971. február 24-én kelt parancsával Fodó Sándort, a magyar nyelv és irodalom tanszék előadóját elbocsátotta állásából. Erről részletesebben a *Vágyak eltörlése (Együtt, 2011. 5. sz.)* című írásomban olvashatsz. Az eset Bényt és Vilmost is mélyen érintette, hiszen Vilmos nagyon fontosnak tartotta, hogy Fodó Sándor az egyetemen maradjon, Béni pedig egyik legerősebb támaszát látta Sándorban, aki abban az időben energikus, friss, mindent elintézni tudó fiatalember volt. Az elbocsátás sem ijesztette meg, a rektori parancsra válaszul beperelte az egyetemet, a perben saját védelmét is elvállalta, hetekig a törvénykönyveket bújtja, még népszerűbbé téve ezzel magát az egyetemi diákság körében. Izgalmas idők

következtek. Túl izgalmasak. Bosszantott minket Sándor helyzete. Ahol tudtam, igyekeztem segíteni. Feleségének, Editnek is, aki negyedikes volt, Eszterke, a lányuk, még kicsi, óvodás. A foglalkozásokat is látogatni kellett, szigorúan vették. Bármilyen áron le kellett tennem a vizsgákat is, hogy nyugodtan vehessenek részt a nyári gyűjtőúton. Március 21-én ráadásul megjelent Balla László *A nagy szovjet család kis magyar közössége* című írása, amelyben a szerző buzdítja az írószövetség helyi szervezetét, az ungvári egyetem magyar tanszékét és a saját lapját, a *Kárpáti Igaz Szót*, hogy tegyenek meg mindent azért, hogy a fiatal írónemzedék vegye komolyan az irodalom társadalmi, tudatformáló szerepét.

Bénit és Vilmost bőszítette az említett írás, érezték, hogy ellenük irányul, hisz az MSZMP irodalompolitikája is fel volt említve a cikkben (TTT), de mondhatni nagyobb baj nélkül elértük a nyarat. Közben Béni hétvégeken hazajárt, és néha engemet is magával vitt. Ebben az időben ismerkedtem meg – én, a máramarosi – közelebbről Beregszászsal, de akkor még inkább csak a Stumpf családdal. Jenő bácsitól kaptam az első Bibliát, amikor egyik születésnapomon vendégül láttak, Jenci és Árpi után, akiket mint kitűnő zenészeket és embereket volt szerencsém már Ungvárról ismerni, hiszen ott laktak, a szelíd, vallásos Imrét és a mindenről radikális véleménnyel bíró Istvánt is megszerettem. Alberta néni, ez a kedves idős úrinő, akinek hollandok voltak ősei – ha jól emlékszem –, és angol volt az anyanyelve, úgy bánt velem, mint saját gyermekével. Alberta néni öt magyar fiút nevelt fel, s amikor befejeztem látogatásomat náluk, és elköszöntem, még megkérdezte: Lajoska, ne készítek magának egy kis juzsenál? Sohasem felejttem el szelíd, jószágos arcát.

A harmadik évfolyam befejezése után hazautaztam Viskre. Néhány napi otthonlét után csomagoltam, és Fodó Sándorral valamint, Sari Jóskával kerékpárra ültünk. Úgy beszéltek meg a Forrás tagjaival, hogy Salánkon, ahol a kisvasút keresztezi a Borzsa folyót, ott találkozunk, és ott verjük le sátrainkat először. Szerencsésen összejöttünk, jó hangulatban megebédeltünk a gyönyörű természeti környezetben. Este együtt ültük körül a tábor-tűzet: Béni, Fábián Laci, Fodó Sándor, Györke Laci, Sari József, Zselicki József és én. Leginkább késő délután vagy este gyűjtöttünk, és mondhatom, sikeresen. A napi tennivalót Béni tervezte meg, s mi örömmel végeztük a munkát. Sándor nem volt állandóan velünk, de ha tehetett, néhány napra kiköltözött hozzánk a Borzsa-partra, majd később a tiszaujhelyi Tiszsa-partra. Mert ott is gyűjtöttünk. Hétvégeken kikerékpározott ide, a Ti-

sza partjára Csada Mária, későbbi feleségem, Füzesi Magda, aki már akkor szép, kiforrott verseket írt, egy sajátos egyéni költői világot lehetett nála felfedezni. És a lakossággal is nagyon jó baráti viszony alakult ki. Én a tiszaujhelyi népköltészeti gyűjtésen szembesültem igazán azzal, amit már régen és mindannyian tudtunk, hogy a görög katolikus felekezetű magyarokat a személyigazolványukban ukrán nemzetiségűnek tüntették fel. Tiszaujhely lakossága zömében görög katolikus és kisebb arányban református volt. Természetesen az adatközlők személyi adatait is rögzítettük, több személyi igazolvány is megfordult kezünkben, s így fehéren feketén olvashattuk a református magyaroknál, a *vengr*, a görög katolikus felekezetűeknél pedig az *ukrajnyec* beírást¹. Elképzelhetjük, mennyire meghamisították ezzel a statisztikai adatokat, hiszen Ugocsában, Beregben és Ungban több ezer görög katolikus magyar élt. Ott és akkor újra eszembe jutott gyermekkorom egyik meghatározó élménye. A szovjet államhatár menti településeinek iskoláiban működtek egy „Júnije druzjá pogránjicsnyikov”² elnevezésű szervezetet, amelynek automatikusan én is tagja lettem. Visk a szovjet–román határzónába esett. Már nem emlékszem, hányadikos voltam (kb. 1962-63-ban történt), de az biztos, hogy elküldtek ennek a szövetségnek egy Nagybocksó közelében szervezett rendezvényére. Miután odaértem, kisebb csoportokat alakítottak a több száz iskolásból, a névsorok összeállításakor velem kapcsolatban az egyik szervező megemlítette, hogy magyar vagyok. Az egyik sortársamnak, egy ukrán kislánynak azonnal kicsúszott a száján: fasiszta? A felnőttek is zavarba jöttek. Annyi eszem már volt, hogy soha sem ezt a kislányt, sem az ukránokat vagy oroszokat nem hibáztattam ezért, tudtam, hogy az állampolitika sulykolja (sajnos az iskolák segítségével) még mindig beléjük, hogy a magyarok fasiszták. De Tiszaujhelyen, jól emlékszem, valahogy ez jutott eszembe.

A jól végzett munka örömeivel váltunk el a népköltészeti gyűjtésünk végeztével, Fábián Laci szülei (már egyik sem él) vendégül láttak Tiszaujlakon, a jó vasárnapi ebéd után délután fél háromkor indult ki-ki saját otthona felé, én Viskre Sari József barátommal, s hat órákor már otthon szálltunk le a kerékpárról.

¹ A Szovjetunióban a személyigazolványban még feltűntették a nemzetiségét.

² A határőrök ifjú barátai (orosz).

Nem sokáig élveztem a falusi nyugalmat, az augusztus 20-i *Kárpáti Igaz Szóban* még otthon elolvastam Balla László *Elidegenedés?* c. írását. Nyugtalan lettem, s Ungvárra vágytam, hogy ott mégis megbeszéljük a fiúkkal, mi a teendő. Nagyon úgy nézett ki: a Forrás Irodalmi Stúdió megszüntetésére törnek. Átfutott agyamon a gondolat, hogy a József Attila Irodalmi Stúdió létrehozása ez év májusában már szintén ezt szolgálta. Amellett, hogy módfelett bosszantott a cikk, amelyben a már azelőtt is unos-untalan emlegetett helyes útról, volt szó megint, de természetesnek is tartottam az efféle kirohanást Balla Lászlótól. Mind otthon, mind a kárpátaljai (akkor még kárpátontúli) településeket látogatva mindenütt a magyarság megosztottságával szembesültem. A mezőkön és a gyárakban, az értelmiség között is sokan voltak olyanok, akik elfogadhatatlannak és igazságtalannak tartották a szovjet rendszert, csak sínylődtek, de kész voltak az áldozathozatalra. És voltak az alkalmazkodók, csupán az egyéni érvényesülésüket szem előtt tartók. Tudom, azóta sokkal csiszoltabb, körültekintőbb vélemények, „igazságok” is kialakultak, de a külhoni magyarság megosztottságának a lényege ez maradt.

Sokat beszélgettünk ezekről a dolgokról Bénivel és a fiúkkal is. Jómagam azt vettem észre, hogy a szovjetellenességünk 1968 után egyre erősödött. Mindemellett sok-sok kortársunkban a marxizmus, a szocializmus rokonszenvet keltett, hiszen mindig azt hangoztatta, hogy igazságot akar teremteni, megvédi a társadalom nagyobb részét a társadalmi önzéstől, a tőkés kizsákmányolástól. De azt nem vették figyelembe, hogy ennek fejében milliók életét tette tönkre. Minden teremtő szabadságot megszüntettek, a szolidaritás eszméjét az egyéniség bedarálásává változtatták. Közben minket, akikre ketős nyomás nehezedett (nemzetiségi és politikai), minduntalan meg akartak győzni a szocialista rendszer igazáról. Sulykolták az ifjúságba a kilátást, a jövőképet: a nemzetek először felvirágoznak, majd közelednek, és végül összefornak szovjet néppé. Szovjet néppé azonban nem akartak lenni egyetlen köztársaság lakosai sem. Egy kijevei fiatalember, ha hinni lehetett szavainak, Ivan Franko, neves ukrán író unokája, rohángált Ungvár utcáin, együttgondolkodókat keresett a nemzetiségek képviselői között a nemzetiségi jogokért való fellépéshez. (Vajon most hol van? Hogyan viszonyul az ukrán nyelvtörvényhez?) A lényeg az, hogy a kárpátaljai magyarság között is erősödött az ellenzéki hang. Csöndes baráti és családi beszélgetésekkor gyakran előtérbe került újra 1956. Még a magyar kommunisták is, akikben volt egy kis nemzeti érzés, a szocializmus demokratizálásáról álmodoztak.

Nem így azok, akiknek komoly tapasztalatai voltak a szovjet rendszer természetéről – mint például apám is, aki csaknem három évig volt hadifogoly Szibériában –, ők nem álmodoztak a kommunizmus bukásáról. „Örök Szovjetunióra vagyunk ítélve, fiam” – mondogatta sokszor. Megértettem, hogy az effajta mentalitás nem igen gyorsítja fel a polgárjogi mozgalmat. Egyikünk szüleje sem helyeselte, ha hangot adtunk az ellenzékiességünknek. Jenő bácsi sem (elég volt a lelkeségével járó terheket elviselnie), Fábián Lacinak az édesapja is féltette Lacit (verseit is elégette egy alkalommal). Apám is figyelmeztetett, hogy tanulmányaimat ne veszélyeztessem. Az is igaz azonban, hogy mikor bukásra álltam, s értesítették erről, nem szólt nekem egy szót sem, rám bízta, oldjam meg egyedül a kérdést. Arra is emlékszem, hogy túlságosan a nyugat után sem áhítoztunk, azzal azonban mindannyian tisztában voltunk, hogy bármilyen versengés folyt vele, a nyugati polgári demokrácia rendszere akkora már rég bebizonyította, hogy mind gazdasági, mind szociális téren jóval többet tud nyújtani, mint a vele örökösen versenyben álló szocialista rendszer.

A kárpátaljai magyarság prominens képviselőinek az *Elidegenedés?*-hez való viszonyulása sok mindenről árulkodott. Béni és Vilmos személyük elleni támadást is láttak az írásban (név szerint a lapszerkesztő Lengyel Vaszilt, a magyar kiadást irányító Fejes Jánost, Balla Terézt, Zselicki Józsefet, Fábián Lászlót és Bénit bírálta az írás, egyedül Füzesi Magdát illetve jó szóval) Sándort leginkább a magyar szakosok és a fiatal magyar értelmiségiek nem éppen derűs kilátásai keserítették el.

Mindenesetre az 1971/1972-es tanév eleje az *Elidegenedés?*-re írt válasz jegyében, azaz az I. Beadvány elkészítésével kezdődött. Ezt a *Tűz nem alszik ki...* alcímmel ellátott írást ma már bárki elolvashatja Botlik József – Dupka György *Ez hát a hon...* (Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918-1991, Mandátum–Universum, 1991.) c. könyvében, de a müncheni *Nemzetőr* 1983 szeptemberi és decemberi, valamint az 1984 januári számaiban is. A beadványt Vilmos és Béni fogalmazta. Ők öntötték formába azt a részt is, amelyet Fodó Sándor szorgalmazott sokallva a személyeskedést, valamint szükségesnek tartva a közvetlenül nem csupán az irodalmi, hanem az általánosabb magyar kisebbségi problémák felvetését is. A megbeszélések, maga a beadvány megírása Vilmos lakásán történt. Vagy a Korzón, vagy az Október 40. évfordulója sugárúton gyülekeztünk, és együtt kopogtunk be Vilmos lakásába, hogy ne terheljük a csa-

ládót a többszörös ajtónyitogatással. Arra csak a beadvány célhoz juttatását követő retorziók után gondoltunk, hogy mennyire feltűnő lehetett ez a gyakori csoportos látogatás Vilmosnál.

Elkezdődött egy idegbajos világ, mert kiderült, hogy a Szovjetunióban sem szép szóval, sem erőszakkal, sem ésszel, sem türelemmel nem lehet semmilyen hasznos dolgot véghezvinni a kommunista párt irányítása nélkül. Valamennyien a rendszer ellenségei lettünk, sajnos még ismerőseink és egyes tanáraink is elfordultak, ha Vilmossal vagy Sándorral láttak együtt. Bénit elbocsátották a munkából, majd nem sokkal később megutálva a fojtó légkört, Vilmos is otthagya munkahelyét. De lehet, hogy volt ebben egy kis szolidaritás is. Ez nem lett volna nagy baj, de ha jól emlékszem, Béni ekkor betegedett meg. Minden nap meglátogattuk a kórházban, néha egy nap többször is, leginkább Fábián Lacival. Azonban betegsége ellenére kézbesítették behívóját, és be kellett vonulnia a Szovjet Hadseregbe. Nehéz, nem Béninek való helyre került, tulajdonképpen börtönőr lett. Keveset beszélt róla később is. Mi pedig nehezen tudtuk elképzelni napjainkat Béni nélkül, amúgy is nagyon sok tennivalónk volt. Készült a II. Beadvány, amely már egyenesen a kommunista párt politikai bizottságának és a legfelső tanács elnökségének lett címezve. Főleg Fodó Sándor munkája volt, de Kovács Vilmos is kivette belőle a részét bőségesen. Ezt a kárpátjai magyarság sérelmeit és kéréseit is felsoroló írást nagy előkészítő munka előzte meg, hiszen pontos adatok és indoklások szükségeltettek érvelésinkhez. Mivel nem voltak előzetes felmérések sem a népesedésről, sem a társadalom szerkezetéről, a társadalmi mobilitásról, az iskolázottságról, az egészségi állapotról, a devianciáról, nem beszélve az elidegenedésről, szinte mindegyikünk kapott feladatot. Különösen Béni ismereteire és az általa gyűjtött anyagra volt nagy szükség. Sajnos, mire beindult az aláírásgyűjtés, már nem vehetett részt benne a hadseregbe való behívása miatt, de az első három aláíró között Kovács Vilmos és Fodó Sándor neve mellett az övé is ott volt. 1972 januárjában a tanév első szemeszterét záró vizsgáinkat kellett letennünk. Harmadikként követtem felelésben Fábián Lacit azon a vizsgán. Még most is előttem a jelenet, ahogyan minden igyekezete ellenére – elfogultság nélkül mondom, nem felelt rosszul –, megbuktatták. Tudatában volt helyzetének, de nem bírta ki, hogy nagy dörrenéssel be ne vágja az ajtót maga mögött, miután közölték vele, hogy megbukott. Hamarosan behívták őt is a hadseregbe, akárcsak néhány hónappal azelőtt Bénit. Katonabúcsút is tartottunk, Újlakon a családi házban, amely jókedvvel kez-

dődött, de a válás pillanatához közeledve igen komor hangulatúvá vált. Ezzel a jelenettel kezdődik egyébként Laci *Tábori posta* című regénye.

Később Györke Lacit és Fodor Gézát is mundérba bújtatták. Béni 1973 közepén szerelt le, s úgy is mondhatnám: ezzel barátságunknak egy új szakasza kezdődött el.

Magamról nem volt szándékomban írni, de kénytelen vagyok, mert mégiscsak a saját életem eseményei által tudom úgy-ahogy feleleveníteni Béni alakját. Friss diplomával a kezemben állást kerestem, s mivel a gecsei iskola (ide szólt a kinevezésem) igazgatója 1973 nyarán nem tudott alkalmazni (felesége tanította a magyart), a szovjet törvények szerint szabadon kilin-cselhettem. Sari József barátommal és sorstársammal próbáltunk állást találni, de hiába. Hírünk mindenütt megelőzött. Már megkezdődött a tanév, s mi még mindig vagy a területi vagy a beregszászi járási oktatási osztályon töltöttük az időt, hiába. Végül levelet küldtünk az oktatásügyi minisztériumba, ami sikert hozott. Hosszú történet. Egy szó mint száz, Gáton elfogadott az igazgató, akit te is ismertél, Kovács Emil volt ő, Kovács Vilmosnak, a költőnek öccse. Sari Józsi pedig a Szőlősi járásban, Batáron kapott állást. Mindezt csupán azért mondtam el, mert se szállás, se egy nyugodt sarok nem állt rendelkezésemre, hogy óráimra készüljek, pedig már egy hét eltelt a tanévből. Ekkor ajánlotta fel Béni a dolgozószobájának fekvőhelyét. Ezt a dolgozószobát ő maga építette nem sokkal azelőtt (a házukat toldotta meg), amikor az ungvári lakását átadta Fodó Sándornak, és hazaköltözött Beregszászba. Innen jártam be a munkahelyemre néhány napig, míg Gáton az állami gazdaság irodaépületében egy kis szobához nem jutottam. Béninek viszont nem volt munkája, sokat kellett ügyeskednie, hogy előkerítse azt a kis pénzt, amire szüksége volt, hogy ne legyen terhére Jenő bácsinak és Alberta asszonynak. Ebben az időben képezte át magát fényképésszé. Eleinte nehezen ment, de egy-két hónap múltán már kitűnő fényképek kerültek ki a keze alól. Közben minden nap találkoztunk, megbeszél-tük az új politikai és az irodalmi eseményeket. Ha tehette, Fodó Sándor is felkeresett, és tartotta bennünk a lelket ecsetelgetve a II. Beadvány követ-kezményeként történő vélt vagy valós pozitív változásokat. Akkoriban Sándor fűtő volt az ungvári vonatállomáson, Béni pedig, hogy legyen hivata-los állása, jelentkezett a Beregszászi Városi Mozinál, ahol kertészt keres-tek. Fel is vették. Közben engem megismertetett Beregszász történelmével, ha tehetők, meglátogattuk Kárpátalja nevezetességeit: templomokat, kas-télyokat, várakat és egyéb műemlékeket. Ha itthon volt Balla Gyula, akkor

ő is velünk jött, mi pedig meglátogattuk őt Eszenyben, a családi házban, ahol akkori feleségével, Gábor Zsuzsával szálltak meg.

Lassan megismertem a hétkerületet is Beregszászban, Béni gyermek- és kamaszkorának színhelyét, amelyről a legjobban Horváth Sándor – aki maga is hétkerületi volt – tudott írni: „S a Hétkerületről még nem is szóltam. Tény, ilyen helymegjelölés a hivatalos életrajzokban nincs is. Nem is lehet, mert azt, hogy hol, melyik dimenzióban, melyik galaktikában keresendő, csak kevesen tudják. Csak azok ismerik igazán e csodálatos tartományt, akik a múlt század közepén-derekán a Vérke-parti város gyárok, gőzmozdonyok füstjétől édeskés levegőjével edzették tüdejüket. S csak azok értik igazán a lexikon szikár megállapítását: 1974-ben kertész, 1975–76-ban utazó fényképész, akik ilyen vidéken álmodták végig (már ha hagyta a fekete autó motorzúgása) a hruscsovi, brezsnyevi édent” – emlékezik Bénire 60. születésnapján.

De folytassam 1974-től. Béni kezdeményezésére márciusának első napjaiban szerszámokkal felszerelve kiutaztunk (Béni, Györke Laci és én) a Munkács melletti Podheringre. 125 évvel azelőtt áprilisban itt verték vissza a magyar honvédek a Galícia felől támadó császáriakat. Ezen a Trianonig Órhegyaljának nevezett helyen 1901-ben emlékoszlopot állítottak. Ezt az emlékoszlopot úgy benőtte a bozót a szovjet rendszer idején, hogy látni sem lehetett. Többórás fárasztó munkával kiirtottuk a karvastagságúra nőtt bokros részeket, végre teljes szépségében megjelent előttünk az obeliszk. A fáradtságos munka után jól esett a friss sör, amelyet az emlékművel szembeni munkácsi sörgyár udvarán ittunk. Beszélgettünk, s nekem eszembe jutott az az eset, amikor Fodó Sándorral talán 1970 Szilveszter éjszakáján együtt köszöntöttük az új évet Sándor Szobránc utcai lakásán. Miután a vendégek szétszéledtek, az előzetes megbeszélés szerint felkerekedtünk, sárga bronzfestékkel, terpentinnel, ecsetekkel felszerelve indultunk el az akkor Újraegyesülés terén (ma Petőfi tér) található iskolához (most művészeti iskola), amelynek falán a Gyöngyösi Társaság által állított Petőfi-emléktábla volt igen elhanyagolt állapotban, az írás szinte kiolvashatatlan volt rajta, mert már a szovjet éra kezdetén lemeszelték. Megtisztítottuk a márványlapot, és a vésett szöveget kifestettük bronzfestékkel. Felváltva végeztük a munkát, mert nagyon hideg volt, és fáztak az ujjaink. Már világosodott, mikor befejeztük, az emberek dolgaikat intézni siettek, egyesek meg is jegyezték: „Jó, hogy eszetekbe jutott már!” – mondták. Valószínű arra gondoltak, hogy felső utasításra tettük olvashatóvá az emléktáblát.

Mikor a podheringi emlékművet tisztítottuk, senki nem látott, nem is szólt hozzánk. Azt terveztük, hogy március 15-én itt ünnepeljük meg nemzeti ünnepünket. Így is történt.

Általában minden évben megünnepeltük március 15-ét. Leginkább Györke Lacinál gyűltünk össze, lemezeket hallgattunk, beszélgettünk a kárpátaljai és az anyaországi kulturális eseményekről, új könyvekről. Lacinak volt egy kotyogója, amellyel igen finom kávét tudott főzni, egy régi kézi darálóval őrlötte meg a kávét. Térde közzé fogva tekerte, mi pedig néztük és vitatkoztunk. Laci és én cigarettáztunk, Béni soha. Irigyeltük érte. 1974-től Fábían Laci is mindennapi társunk lett, mert leszerelése után Beregszászban jutott munkához a vasgyárban, dekoratorként dolgozott. 1976. március 15-én is együtt voltunk a naplóbejegyzésem szerint: „Táncpróba után Györkénél nemzeti ünnepet ülünk. Versek is hallgatunk lemezről. Itt van Fábían Laci is. Ráadásul születésnapja is van. Vörösborral koccintunk.”

Más napokon, ha összejöttünk, a magyarországi irodalmi élet eseményeit beszélgettük meg, a *Kortárs*, *Új írás*, *Élet és Irodalom* és más lapok friss anyagait elemeztük, akkor könnyen hozzá lehetett jutni az anyaországi újságokhoz, folyóiratokhoz. Olykor meglátogattuk Drávai Gizi nénit vagy Horváth Anna nénit. Nem mindig éreztem jól magam náluk, mert sokszor valami eredetieskedést vártak el tőlem mint máramarosítól, s ennek a várakozásnak én nemigen tudtam eleget tenni. Az én problémámra pedig náluk sem találtam választ. Névlegesen arra, hogy meddig lehet elmenni a hatalom szolgálatában, hogy az ne váljon árulássá.

Kedves Lívia, tudom, hogy 1974-ben kötöttetek házasságot, de arra már nem emlékszem, hogy előtte, vagy utána mutatott be nekem Béni. Úgy rémlik, hogy a megismerkedésünk Beregszászban történt a Méhes-ház közelében, de ez nem biztos. 1975-ben Béni végre álláshoz jutott, a Munkácsi Közszolgálati Vállalat fényképésze lett, de igyekezett a maga számára is mindent megörökíteni, különösen a néprajzi értékeket és a műemlékeket.

Ma már úgy tűnik, hogy a század hetedik évtizedének közepére már lezajlott az az idegbajos világ, amelyet a II. Beadványnak nevezett kérvény gerjesztett, csitul lelkemnek a Sándornál átél házkutatás keltette felháborodása, a Vilmos „eltévelyedésének” nyilvános beismerése. Helyesebben egy kicsit megnyugodtunk, mivelhogy túl nagy változást nem hozott a harcnak lelkesedéssel teli kezdete. Az okosabb, átgondoltabb folytatáshoz kellett felkészülnünk.

Előfordult, hogy Bénnel olyan dolgokról is elbeszélgettünk, ami csak jóval később ért meg bennem. Arról például, hogy az irodalomnak, ugyan-

úgy, mint a többi művészetnek az abszolút Igaznak, Jónak, Szépnek, erkölcsnek hirdetése lenne a feladata, mi pedig hányszor megtagadjuk mindezeket, hiszen nemzeti, faji vagy osztályérdekek szolgálatába szegődünk. És sok más egyéb lényeges dolog volt beszélgetésünk tárgya, ami vagy megmaradt valahol az időben, vagy nem.

Azt tudom, hogy 1976. május 17-én Béni megkapta az útlevelét. Őszintén mondom, sajnáltam. Azaz magamat sajnáltam, bizonyára, hogy itt maradtam a két Lacival. Igaz néhány év múlva Györke is áttelepült. Lassan idomultam a helyzetemhez, s örömmel töltöttek el Béni eredményei. Az is igaz, hogy állandóan figyelemmel kísértem a sorsát, ha nem is beszéltem róla senkinek.

Kedves Lívia, bizonyára sok minden eszembe fog még jutni a közösen megélt dolgokból, mert írás közben, váratlanul csillannak fel újabb emlékképek, de nem kínozom tovább magamat, sem másokat. Béni barátom beteljesítette küldetését, és hiszem azt is, hogy azóta már elnyerte méltó jutalmát.

CZÉBELY LAJOS

Visk, 2013. 08. 07.

Író-olvasó találkozó a csapi középiskolában 1969-ben. Balról jobbra – Stumpf Benedek (később S. Benedek) András, Zselicki József, Csirpák Emil magyartanár és (Vári) Fábíán László